

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Verlinden, Jozef, *Naar Antarctica. Belgen en Nederlanders op expeditie naar de Zuidpool* (Tielt: Lannoo, 2009, 382 blz., ISBN 978 90 209 8613 6).

In Nederland is de interesse voor reizen naar de poolgebieden van oudsher vooral op het noorden gericht. Zo behoort het verslag van Gerrit de Veer over de drie Nederlandse expedities naar het noorden in het laatste decennium van de zestiende eeuw, inclusief de beroemde overwintering op Nova Zembla, tot de klassiekers van de Nederlandse reisliteratuur. Dat er in vroeger tijden ook Belgen en Nederlanders naar het Zuidpoolgebied zijn afgereisd, is minder bekend. De Belgische pool liefhebber Jozef Verlinden wil dat gebrek aan kennis verhelpen met zijn *Naar Antarctica*. Verlinden schreef eerder enkele artikelen over Zuidpoolexpedities en een boek over de Belgische poolreiziger Adrien de Gerlache. Onder reizen naar Antarctica verstaat hij niet alleen de tochten naar het zuidelijke continent en de daarmee verbonden ijsbarrières, maar ook die naar Antarctis, het omringende zeegebied dat geopolitiek door zestig graden zuiderbreedte wordt begrensd. Die definiëring is bepalend voor de opbouw van zijn boek dat drie delen bevat.

Het eerste deel behandelt diverse rondingen van Zuid-Amerika en ontdekkingsreizen naar het onbekende Zuidland in de periode 1520-1819. Aan boord van de schepen waarmee Ferdinand Magellaan in 1519 de eerste reis om de wereld begon, bevonden zich volgens Verlinden vijf Vlamingen, waarvan alleen ene Roeland uit Brugge de tocht heeft overleefd. Na deze tocht volgt de beschrijving van een groot aantal bekende en minder bekende reizen, waaronder die van Jacob le Maire en Willem Schouten, de ontdekkers van Kaap Hoorn, en de expeditie van Hendrick Brouwer. Opmerkelijk is dat bijna geen van deze reizen de zestigste graad zuiderbreedte heeft overschreden en dus volgens Verlindens eigen criteria niet als Antarctische reis kunnen worden aangemerkt. De auteur beweert bovendien ten onrechte dat Francis Drake, die in het boek is opgenomen omdat hij mogelijk een Vlaamse vrouw genaamd Nele aan boord heeft gehad, degene was die in 1578 ontdekte dat Vuurland niet vast zat aan het toen nog onbekende Zuidland. Dat zich tussen Zuid-Amerika en Antarctica een zeestraat bevindt, werd echter pas in 1643 door Hendrick Brouwer ontdekt. Aanvankelijk werd die zeestraat de Brouwer Golf genoemd en pas later de Drake Passage.

In het tweede deel over de periode 1819-1940 komen de

ontdekkingsreizen naar en op Antarctica aan bod. De Belgische poolreiziger Adrien de Gerlache speelt daarin de hoofdrol. Hij leidde in 1897-1899 de eerste wetenschappelijke expeditie naar Antarctica. Aan boord van zijn schip de *Belgica* bevonden zich diverse wetenschappers, waaronder de bekende Poolse geoloog Henryk Arctowski, en de later beroemd geworden poolreizigers Roald Amundsen en Frederick Cook. De *Belgica* kwam tijdens de expeditie in pakij's vast te zitten, waardoor de bemanningsleden en wetenschappers gedwongen waren veertien maanden in het Zuidpoolgebied door te brengen. Amundsen en Cook maakten van de gelegenheid gebruik om kleding, tenten en ski's voor toekomstige poolreizen uit te testen. In november 1899 keerde de *Belgica* met een schat aan wetenschappelijke gegevens terug in de haven van Antwerpen. De poolreizigers werden als helden onthaald. Na de expeditie wierp België zich op om het wetenschappelijk onderzoek naar de poolgebieden internationaal te coördineren en stichtte in 1907 te Brussel het Internationaal Poolinstituut. Belangrijke landen als Groot-Brittannië en Noorwegen weigerden echter lid te worden; zij kozen voor een eigen poolonderzoek. Plannen om vanuit België een tweede Zuidpoolexpeditie te organiseren mislukten. Internationaal was inmiddels een prestigestrijd ontstaan over welk land als eerste de geografische Zuidpool zou bereiken. Uiteindelijk plantte Roald Amundsen daar op 11 december 1911 als eerste de Noorse vlag.

Het derde deel, waarin de periode 1940 tot heden wordt beschreven, staat in het teken van de exploitatie van het zuidelijke continent en omringende zeegebied. Naast Nederlandse en Belgische Zuidpoolexpedities na de Tweede Wereldoorlog wordt in dit afsluitende deel vooral aandacht besteed aan de Nederlandse walvisjacht in het gebied en de groeiende stroom toeristen die met luxe cruiseschepen Antarctica bezoeken. De sportieve prestaties van de Nederlandse bergbeklimmer en avonturier Ronald Naar en van Marc de Keyser uit Brugge, die in 2007 als eerste finishte tijdens de Antarctische marathon, tonen aan dat het mythische continent van weleer is veranderd in een pretpark voor duursporters en kapitaalkrachtige toeristen.

Na lezing van *Naar Antarctica* rijst de vraag of wij dit allemaal moeten willen weten. Wat bijvoorbeeld is de historische relevantie van het feit dat de in Zwijndrecht geboren Jan Buijs in 1928 als zeeman had aangemonsterd op het expeditieschip *Eleanor Bolling* van poolreiziger Richard Byrd? En is het interessant om te weten dat de Holland-Amerika Lijn in 1930 een eerste cruise naar de Rosszee had gepland die niet doorging wegens gebrek aan belangstelling? Wellicht is het voor een enkeling van belang, maar toch zeker

niet voor de gemiddelde lezer. De auteur had zich bij zijn selectie beter kunnen beperken tot de Nederlandse en Belgische expedities naar Antarctica in plaats van elke bewoner van de Lage Landen te willen noemen die ook maar in de buurt van het zuidelijke continent is geweest. Door die drang naar volledigheid is het boek verworden tot een encyclopedie van feiten en feitjes met een paar interessante lemma's.

Henk den Heijer, Universiteit Leiden

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Vis, Jurjen, *Liefde het fundament. 400 Jaar Roomsch Catholijk Oude Armen Kantoor in Amsterdam* (Amsterdam: Boom, 2008, 298 blz., ISBN 978 90 8506 549 4).

Het Roomsch Catholijk Oude Armenkantoor (afgekort RCOAK) behoorde eeuwenlang tot de dragers van de katholieke traditie in de hoofdstad. Het was een stichting waar arme ouden van dagen van katholieke huize zich in tijden van nood op konden verlaten. Haar werk ten behoeve van deze oude armen begon al tijdens de eerste jaren na de Reformatie. De precieze ontstaansgeschiedenis van deze liefdadigheidstichting is niet bekend. Duidelijk is echter dat de katholieken van Amsterdam al kort na de Alteratie in 1578 – de stad bekeerde zich relatief laat tot het protestantisme – de zorg voor hun hulpbehoevenden noodgedwongen in eigen hand namen. Deze steun moest voorlopig in het verborgene plaatsvinden. De eerste tekenen dat er sprake was van een georganiseerde ouderenzorg dateren dan ook pas van na 1600.

In de daaropvolgende eeuwen bouwden de Amsterdamse katholieken een omvangrijke charitatieve organisatie op die duizenden armen ondersteunde. Vis beschrijft op levendige wijze de problemen waarmee de ‘bezorgers’ en later regenten die het kantoor bestuurden, worstelden. De bezittingen groeiden, maar de opbrengsten uit dit vermogen en van de wekelijkse collectes waren bij lange na niet voldoende om de steeds groeiende schare behoeftige armen in de hoofdstad te voorzien van het broodnodige. Toch behoorde de stichting tot de bolwerken van de katholieke elite en ontwikkelde zij een eigen regentencultuur. Het lidmaatschap van het regentencollege gaf aanzien en het RCOAK vestigde zich in 1772 op een prominente plaats aan de Keizersgracht. Nadat de Stadsschouwburg door brand was verwoest, kocht de stichting het vrijgekomen perceel in het hartje van de stad. De bedeeden konden zich melden bij de achterpoort aan de Prinsengracht.

In de eerste helft van de negentiende eeuw groeide het aantal armen in de stad als gevolg van de economische malaise sterk. De zorg van het RCOAK, hoe welkom ook, was slechts een druppel op een gloeiende plaat. Geen van de bedeeden kon leven van de uitkering en de bedeling met zijn lange rijen wachtenden werd steeds meer als een vernederend anachronisme ervaren. De